

Kállay Dezső

Apostoli tekintély és hitigazság

A kánon kialakulásának alapvető kritériumai
és Gal 1–2

A keresztyén hit és élet alapjául szolgáló iratgyűjtemény, a Biblia újszövetségi részének kialakulása és csaknem kétezer éves története azt tanúsítja, hogy e 27 könyv tekintélyre emelkedésének és normatív jellege megőrzésének alapvető kritériumai az iratok apostoli eredete és a bennük kifejezésre jutó hitigazság, a teológiai tartalom voltak. Az újszövetségi Kánon történetének tanulmányozásából azonban félreérthetetlenül kiderül az is, hogy a különböző korokban éppen e két kritérium egymáshoz való viszonya okozta a legtöbb bonyodalmat. Az egyház életének korai szakaszában jelentkező bizonytalanságok és kétségek újra és újra felbukkantak a későbbiek során is, s az egymástól eltérő vagy éppen homlokegyenest ellenkező szempontok érvényesítése a Kánon megítélésében különböző eredményekhez vezetett. Az iratok kanonikus jellegével és kánonbeli helyével kapcsolatos kérdések tisztázásában hol az apostoli eredet, hol a teológiai tartalom vált döntő tényezővé, s mindkettőhöz lehetett egyenként vagy együttesen pozitívan vagy negatívan viszonyulni. Az értékelő-támogató vagy elmarasztaló nyilatkozatok maradandóan meghatározták a szóban forgó iratok súlyát, aszerint, hogy az új, sokszor váratlan helyzetből fakadó felismerés vagy igény mennyire bizonyult helytállónak, vagy mennyire volt szívós az a törekvés és tartós az a hatás, amely más meglátásokhoz vezetett. Az újszövetségi Kánon története a kezdetektől napjainkig a kis és nagy igazságok története, de ezzel együtt természetesen a tévedések, túlzások, egyoldalúságok és tudatos ferdítések története is. Ezekről azonban csak akkor alkothatunk magunknak valamelyest is tiszta képet, ha következetesen arra figyelünk, mennyire egyeztethető össze a későbbi korok ítélete azzal a szándékkal, mely a korai egyházat jellemezte az újszövetségi Kánon kialakulásának és tekintélye megszilárdulásának idején. Külön problémaként jelentkezik az a kérdés, hogy a már igen korán tekintélyre emelkedett újszövetségi iratok, mint amilyenek Pál apostol levelei is, hogyan hatottak a későbbiekben a 27 iratból álló gyűjtemény kánonná formálódására. E tekintetben azonban óvatosan kell eljárunk a közvetlen kapcsolópontok hiánya miatt. Az viszont minden további nélkül kimutatható, hogyan gondolkodott Pál az apostoli tiszt és az evangélium igazsága közötti kapcsolatáról. A kérdés már csak azért is izgalmas, mert itt is az apostoli tekintély és az evangélium, a hirdetett tartalom teológiai magvának

egymáshoz való viszonya áll az érdeklődés középpontjában. A továbbiakban ezekre a kérdésekre keresünk választ, időrendben visszafelé haladva.

I.

1. A Kánonhoz való viszony a reformáció idején és a reformációt követő századokban:

Luther és a felvilágosodás teológiai törekvései

Luther, különösen a Német Újszövetség 1522-es kiadásához írt előszavában (*Vorreden zum Neues Testament Deutsch*, 1522), azokat az újszövetségi könyveket tekinti kanonikusnak, amelyek apostoliak. Az „apostoli” kifejezést azonban kettős értelemben használja. Egyrészt apostoli Luther szerint az az irat, amely közvetlenül valamelyik apostol tollából származik. Másrészt viszont vannak az Újszövetségben egyéb apostoli jellegű iratok is, még ha nem is apostol írta azokat. Ezek közé tartozik a Márk és a Lukács szerinti evangélium. A továbbiakból világosan ki fog tűnni, hogy Luther ezzel az értelmezéssel sokkal közelebb áll a korai egyház álláspontjához, mint a felvilágosodással jelentkező kritikai irányzat elszánt képviselői. A Jakab leveléhez írt előszavában Luther kifejti: „Valamennyi könyv megítélésének az a helyes mértéke, amely alapján nyilvánvaló, hogy Krisztust hirdetik-e vagy sem. Ami nem Krisztust tanítja, még akkor sem apostoli, ha maga Péter vagy Pál tanítaná is; ellenben ami Krisztust prédikálja, bizonyos apostoli, még ha Júdás, Annás, Pilátus vagy Heródes hirdetné is.”¹ Ennek a szemléletmódnak megfelelően Luther a korai egyházban és a humanisták körében is vitatott hét újszövetségi könyv² közül négyet (Zsid, Jak, Júd, Jel) meg sem számozott és a Német Újszövetség végére helyezte. Így tette nyilvánvalóvá, hogy ő ezt a négy iratot, „amelyek már az idők kezdetén is külön elbírálás alá estek”³ nem sorolja az Újszövetség fenntartás nélkül elfogadott fő könyvei közé, mivel csak ez utóbbiak szólnak Krisztusról tisztán és világosan. Luthert az Újszövetség könyveinek megítélésében, Erasmusszal ellentétben, elsősorban nem a szerzőség kérdése foglalkoztatta. Ő a tartalomra összpontosított, a teológiai igazságot kereste, és ez volt számára a döntő szempont az apostoli jelleg elismerésében is. „Mert az apostol tiszte az – fejtegeti tovább Luther a kérdést a Jakab leveléhez írt előszavában –, hogy Krisztus szenvedéséről, feltámadásáról és szolgálatáról prédikáljon, és így vesse meg ugyanazon hit alapját.”⁴ A tartalom teológiai értékelésének és a szerzőség történeti

¹ Ld. Feine, Paul – Behm – Johannes, Kümmel, Werner Georg: *Einleitung in das Neue Testament*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1965, 371.

² Zsid, Jak, 2Pét, 2–3 Jn, Júd, Jel.

³ Ld. Lips, Hermann von: *Der neutestamentliche Kanon. Seine Geschichte und Bedeutung*. Theologischer Verlag, Zürich 2004, 150.

⁴ Lips, Hermann von: *i. m.* 151.

megítélésének összefonódása viszont oda vezetett, hogy idő multával Luther felülvizsgálta és részben módosította álláspontját, és attól kezdve nyíltan hangoztatta, hogy ő senkire sem akarja rákényszeríteni véleményét. Jóllehet Luther nézetei mit sem változtattak a Kánon állományán a protestáns egyházakban, mégis felvetődött a kérdés, hogy vajon helyesen ítélte-e teológiailag a korai egyház, amikor kijelölte a Kánon határait?

A kérdés a felvilágosodás teológiájának jelentkezésével vált igazán élesé. Az a szemlélet, mely az embert és az emberi ítélőképességet minden tekintetben kizárólagos mértékké emelte, nemcsak a korai egyház kánonalkotó munkájának a jogosultságát kívánta tisztázni az emberi értelem ítélőszéke előtt, hanem kétségbe vonta a Kánonnak, mint egyedüli zsinórmértéknek az érvényességét is. Helyesen állapítja meg Kümmel,⁵ hogy ettől kezdve az egyházi Kánon a protestáns teológia sajátos kérdésévé vált.

Johann Salomo Semler (1725–1791) mutatott rá először arra, hogy a korai egyház kimondottan az „egyháziakra” való tekintettel állapította meg a Kánon határait, azért, hogy a hivatalos szolgák sem a felolvasás rendjén, sem a kötelező oktatásban más könyvet ne használjanak. Ebből a felismerésből aztán Semler arra a következtetésre jutott, hogy az egyházon kívül a Kánon kutatása nyitva áll „minden figyelmes olvasó” előtt. Mert a keresztyén olvasó nem tekinthet egyetlen könyvet sem mértékadónak pusztán a Kánonhoz való tartozás miatt; „a becsületes olvasó csak akkor tarthat valamit kellőképpen megalapozottnak, ha arról a szent iratokban fellelhető igazságok alapján kétségtelenül meggyőződött”. Véleménye szerint az Írásban több olyan szakasz és könyv található, amelyekből egyetlen meggyőző erejű igazság sem olvasható ki. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Semler sajátos módon gondolkodott a „meggyőző erejű” vagy „hitébresztő” igazságokról, mivel ő csak azokat az iratokat tekintette hitelesnek, amelyek erkölcsi megjobbuláshoz vezetnek.⁶ A Ruth és az Esdrás könyvében, a Filemonhoz írott levélben, vagy a Mennyei jelenésekről szóló könyvben egyetlen olyan szakaszt sem talál, ami „a tan magasztos és szentséges voltát” igazolná. Kétli, hogy az 1Móz nemzetségtáblázatai vagy a Jeftéről és Sámsonról szóló történetek bárkit is meggyőznének, és megtérésre indítanának. Hasonlóképpen vélekedik az Újszövetség könyveiről, ha az apostoli szerzőség történeti bizonytalansága miatt isteni eredetük is kérdésessé válik. Semler Kánonról alkotott felfogása összhangban van dogmatikai alaptételével, amely szerint „a bibliai Kánon nem azonos az Isten Igéjével”.⁷ Ehhez a tételhez kapcsolódik az a megállapítása is, hogy az Írás bőséggel tartalmaz olyan korhoz kötött képzeteket, világszemléleti és mitikus elemeket (mint például az ördög- vagy démonhit), amelyekhez kritikusan kell viszonyulni.

⁵ Feine – Behm – Kümmel: *i. m.* 372.

⁶ Schnelle, Udo: *Einleitung in das Neue Testament*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1999, 19.

⁷ Ld. Lips, Hermann von: *i. m.* 168–170.

Ezért aztán következetesen az Írás, és ezzel együtt az újszövetségi Kánon tisztán történeti megértése mellett érvel.

Semler kritikája döntő módon meghatározta az újszövetségi tudomány alakulását, mely attól kezdve azt tekintette legfőbb feladatának, hogy az Újszövetség könyveivel kapcsolatban felmerülő valamennyi kérdésre történeti magyarázatot adjon. Ez a szemléletmód vált uralkodóvá mind az egyes könyvek megértésében, mind pedig az Újszövetség egészének a megítélésében. A teológiai feladat ilyen jellegű átértékelése és felvállalása azonban a későbbiek során sajnálatos félreértéshez vezetett. A Kánon körül felvetődő kérdések szigorú történeti megközelítése megosztotta a tudomány képviselőit. Mert vagy abban látták feladatuk lényegét, hogy kritikával illessék a Kánont, és kétségbe vonják, vagy elvitassák az egyes könyvek apostoli szerzőségét, vagy abban, hogy ellenreakcióként védelmükbe vegyék azt, és történeti úton bizonyítsák az előbbiek állításának megalapozatlanságát az apostoli eredet védelmében. Ez a kettősség azonban oda vezetett, hogy egyetlen tényező, az apostoli szerzőség történetileg bizonyítható kritériuma vált az újszövetségi könyvek Kánonhoz tartozásának alapvető és jogos feltételévé. Helyesen állapítja meg Kümmel,⁸ hogy az a történeti fáradozás, amely elsődleges feladatát abban látta, hogy elvitassa vagy megvédje a korai egyház kánonalkotó tevékenységének jogosultságát, elhibázott volt, hiszen az általa választott történeti úton képtelen volt feltárni azokat a feltételeket, amelyek alapján egyes könyvek a kánon részévé váltak, míg mások abból kimaradtak.

II.

2. A Kánon kialakulásának alapvető kritériumai

Manapság a Kánon kialakulásával foglalkozó szakemberek többsége, ha a Kánonhoz tartozás ismerveiről szól, igyekszik elkerülni az előbb bemutatott egyoldalúságot. Tény azonban, hogy a kutatók még ma sem sorakoztatják fel maradéktalanul a korai keresztyénség Kánonra alkalmazott ismerveit, hanem válogatnak közülük, megállapítva, hogy melyiket is tartsák irányadónak, vagy különböző kritériumokat foglalnak egybe egyetlen gyűjtőnév alatt. Ezzel magyarázható, hogy az általuk alkalmazott szempontrendszer első látásra igencsak különböző. Gambel⁹ például a Kánonhoz való tartozás négy kritériumát sorolja fel: apostolicitás, katolicitás, ortodoxia (az egyház hitével megegyező), hagyományos használat. Ezzel szemben Metzger¹⁰ csak három kritériumról beszél: ortodoxia, apostolicitás, az egyházak közötti konszenzus. Holding ismét négy kritériumot említ: inspiráltság, a hit szabályával

⁸ Feine – Behm – Kümmel: *i. m.* 372.

⁹ Gambel, H. Y.: *The New Testament Canon. Its Making and Meaning*. Fortress Press, Philadelphia 1985, 67–70.

¹⁰ Metzger, B. M.: *The Canon of the New Testament. Its Origin, Development and Significance*. Clarendon, Oxford 1987, 23–24.

(*regula fidei*) való megegyezés, autoritás (apostoli tekintély), egyházi használat. Ugyanennyi kritériummal számol Lips is: apostolicitás, ortodoxia, katolicitás, inspiráció.¹¹ Metzger harmadik kritériuma, amelyet nevezhetnénk akár a folyamatos egyházi elismerés és egyházi használat kritériumának is, magában foglalja a Gambel által említett második és negyedik kritériumot (katolicitás és hagyományos használat); Holding első két kritériumát (inspiráltság és a hit szabályával való megegyezés) könnyen össze lehetne foglalni a másik két szakember „ortodoxia” fogalmával. Metzger kritériumaihoz képest Lipsnél csak az inspiráltság jelentene igazi különbséget, Lips azonban megjegyzi, hogy a korai egyház ezt az ismérvet inkább a már lezárt Kánon irataira alkalmazta, ezzel is kiemelve különleges értéküket.

A korai egyház Kánonra alkalmazott kritériumait Ohlig¹² tanulmányozta mélyrehatóan. Kimutatta, hogy a korai keresztyén írók legkevesebb tizenegy különböző szempont figyelembevételével nyilatkoztak arról, hogy egy irat mértékadónak tekinthető-e, vagy elutasítandó. Ohlig listája a következő ismérveket sorolja fel: 1. Apostoli eredet, mely szűkebb értelemben, de csak elvétele hitelességet (autenticitást) jelent; tágabb értelemben rendszert arra utalt, hogy a könyv szerzője apostol vagy apostoltanítvány (pl. Márk a Péter tanítványa, Lukács a Pálé). Ohlig szerint az apostoli eredet utalhatott arra is, ami összhangban volt az apostolok tiszta és hamisítatlan tanításával. 2. Az irat keletkezési ideje: a minél korábbi keletkezés szoros összefüggésben állhat az apostoli eredettel. 3. A tartalom történeti valószínűsége. 4. Ortodoxia vagy igazhitűség: a tartalom egyezzen meg a keresztyén hitigazsággal. 5. Az Ószövetség irataival való egybehangzás. 6. Építő jelleg. 7. Egyetemesség vagy katolicitása: az iratnak egyetemes egyházat megszólító jellege. 8. Érthetőség és áttekinthetőség: a tartalom nem lehet abszurd. 9. A lelki töltet: a tartalom spirituális jellege. 10. Széles körű elfogadottság az egyházban. 11. A nyilvános egyházi tanításra való alkalmasság.

A Kánon kialakulásának történetét tanulmányozó szakemberek közül többen is felhívták már a figyelmet arra, hogy a korai egyház az említett kritériumokat különös módon alkalmazta a Kánonra. Hadd álljon itt erre néhány példa. Noha mind a Tamás, mind pedig a Péter evangéliuma apostoli tekintélyre hivatkozik, egyikük sem került be a Kánonba. Az 1Kelemen levél minden bizonnyal korábban keletkezett Péter második levelénél vagy a Júdás-levélnél, mégis csak e két utóbbit találjuk meg az Újszövetségben, az előbbit nem. Az egyház ítéletének igazolására erőtlen érv lenne arra hivatkozni, hogy az 1Kel szerzője nyilvánvalóan sem apostol nem volt, sem apostoltanítvány, hiszen köztudott, hogy a Zsid szerzője teljességgel ismeretlen volt a korai keresztyén írók előtt. Mégis ez az igen értékes irat különös tekintélynek örvendett az egyház keleti részében, s mind Keleten,

¹¹ Lips, Hermann von: *i. m.* 114–115.

¹² Ohlig, K. H.: *Die theologische Begründung des neutestamentlichen Kanons in der alten Kirche*. Patmos Verlag, Düsseldorf 1972, 57–309.

mind pedig később Nyugaton a Kánon részévé vált. Végül, Pál levelei között olyanok is vannak, amelyek nem az egyetemes egyházhoz szólnak, mint például a Filem és a Gal levél. Ennek ellenére mindkettő helyet kapott az Újszövetség könyvei között. Az előbbiekből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a korai egyház olyan rugalmasan kezelte a kanonicitás kritériumait, hogy a mai szemlélő egyoldalúsággal, esetlegességgel vagy akár önkényességgel is vádolhatná azokat, akik a Kánon kialakulását valamilyen formában előmozdították. Aki azonban okát keresi e következetlenségnek, nem felekezhet meg arról, hogy az újszövetségi Kánon kialakulása évszázadokig tartott (mintegy 300 évig!), igen nagy területet ölelt át – a Földközi-tenger egész térségét –, s mindemellett olyan összetett folyamat volt, melyet nem lehet kellőképpen megmagyarázni a történelmi eseményeknek és az egyház nagy gondolkodóinak a kánon kialakulására gyakorolt hatásával.

A történelmi változások, a kívülről és belülről érkező szellemi hatások, a konkrét politikai és egyházi befolyásolások mögött kell lennie egy további tényezőnek is, mely a Kánon kialakulását döntő módon meghatározta. De Jonge meggyőző tanulmánya¹³ ezt a tényezőt abban a szándékban véli felfedezni, amely a korai keresztyénséget általában jellemezte. Véleménye szerint a kritériumok alkalmazásában megmutatkozó következetlenség oka, ha csak részben is, de nyilvánvalóan az, hogy a különböző feljegyzések, lajstromok és kánonjegyzékek olykor névtelen szerzői látszólag objektív kritériumok (korai keletkezés, apostoli eredet, széles körű elismerés) segítségével kívántak érvényre juttatni egy olyan másik kritériumot, amely a tárgyilagos megítélés szempontjából támadhatóbbnak-törékenyebbnek bizonyult, de a szerzők számára mégis a legfontosabb volt: az ortodoxia, avagy az igazhitűség kritériumát. Érdeemes végigkövetni, sőt más példákkal is kiegészíteni azokat az eseteket, amelyeket De Jonge a korai egyház életéből és kánonalkotó tevékenységéből tételének megalapozására felhoz.¹⁴ A továbbiakban jórészt az ő munkájára támaszkodunk.

3. Az igazhitűség (ortodoxia), mint a Kánonba foglalás alapvető kritériuma

Az óegyházi írók több ízben nyíltan beszélnek az ortodoxia kritériumáról. Hadd lássunk erre néhány példát. Szerapion, Antiochia püspöke, aki kb. 200 körül munkálkodott, arra intette a felügyelete alá tartozó Rosszus városának gyülekezetét, hogy hagyjon fel a Péter evangéliumának olvasásával. Azt akarta elérni, hogy ezt az iratot ne használják többé a nyilvános istentiszteleteken és összejöveteleken. A Péter nevének tekintélyével szembehelyezkedő tiltásnak csak akkor volt értelme, ha ez az evangélium félre-

¹³ Jonge, H. J. de: The New Testament Canon. In: Auwers, J. M. – Jonge, H. J. de (ed.): *The Biblical Canon*. University Press, Uitgeverij Peeters, Leuven 2003, 309–319.

¹⁴ Jonge, H. J. de: *i. m.* 315–317.

ismerhetetlenül szemben állott az egyház általánosan elfogadott tanításával.¹⁵ Indoklásképpen Szerapion valóban arra hivatkozik, hogy a Péter nevével fémjelzett irat doketista módon tanít Krisztusról.

Euszebiosz jegyzékbe foglalta azokat az iratokat, amelyeket az ő korában nyilvánvalóan jól ismertek a különböző egyházrészekben és gyülekezetekben.¹⁶ A jegyzék három csoportot különböztet meg: az egyetemesen elfogadott (*homologumena*), a vitatott (*antilegomena*) és az elutasított vagy elvetett (*düsszebé*, azaz kegyesség nélküli) iratok csoportját. Euszebiosz megállapítja, hogy a harmadik csoportba sorolt iratok eretnek tanokat hirdetnek. Ide tartoznak Péter, Tamás és Mátyás evangéliumai, András és János Cselekedetei (Akták), valamint más hasonló iratok. Ezeket röviden így jellemzi: „Egyébként a beszédmód is megváltoztatja apostoli jellegét, a jelentése és a bennük rögzített döntések pedig a legmesszebb esnek az igazi ortodoxiától, mert eretnek férfiak tévedései, amiket úgy találtak ki. Úgyhogy nemcsak a gyanúsak közé nem vették fel őket, hanem mint helyteleneket és félrevezetőket el kell vetnünk.”¹⁷ A fenti példák azt mutatják, hogy a korai egyház nagy gondolkodói nyíltan hivatkoztak az ortodoxia kritériumára, még hozzá anélkül, hogy álláspontjuk megszilárdítására más ismérveket is felsorakoztattak volna. Ha a tartalom nem egyezett meg az egyház által elfogadott tanítással, az apostoli tekintélyre való hivatkozás (Péter, János vagy András neve) önmagában nem védhetett meg egyetlen iratot sem attól, hogy eretneknek ne nyilvánítsák.

Az említett példákkal ellentétben az egyházi írók többsége csak közvetett módon és burkoltan hivatkozik az igazhitűség kritériumára, annak ellenére, hogy az egyik vagy másik irat elfogadásában vagy elvetésében éppen ennek a kritériumnak tulajdonít döntő jelentőséget. A továbbiakban felsorolt példák meggyőzően bizonyítják, milyen találékonysággal és változatos módon alkalmazták a korai egyházban az érvelésnek ezt a burkolt módszerét. Kezdjük a sort mindjárt a *Muratori kánontöredék* evangéliumokra vonatkozó részletével.

A *Muratori kánontöredék* szerzője védelmébe veszi a négy evangéliumot (Máté, Márk, Lukács és János evangéliumát) minden ellenvetéssel szemben, amelyet az evangélium négyes alakja ellen felhoztak. A négy evangélium ellen felhozott egyik legfőbb érv az volt, hogy egymástól eltérő módon számolnak be Jézus életéről és szolgálatáról. A *Muratori kánontöredék* névtelen szerzője azzal védi ki a támadást, hogy megállapítja: a négy evangélium által megörökített valamennyi eseményt ugyanaz a vezérlő Lélek jelentette ki, mindent, ami (az Úr) „születéséről, a passióról, feltámadásáról, a tanítványival való beszélgetéseiről és kettős eljövételéről szól: először a megvetetés

¹⁵ Lips, Hermann von: *i. m.* 114.

¹⁶ Euszebiosz: *Egyháztörténet*, III. 25,1–7. (Fordította Baán István). In: Vanyó László (szerk.) *Ókeresztény írók*. IV. Szent István Társulat, Budapest 1983, 124–125.

¹⁷ Uo. III., 25,7. 125.

megaláztatásában, ami már volt, másodszor királyi hatalomban tündökölve, ami majd lesz”.¹⁸ Az idézett részlet semmit sem árul el arról, hogy a szerző miért éppen az említett vonatkozásokat emelte ki az evangéliumok összefüggéséből. Csak a töredék további szakaszából tűnik ki világosan, hogy a gnosztikusok ellen folytat kíméletlen küzdelmet, és elvet minden tanítást, amely Valentinostól, Baszilizidésztől, vagy az általa megnevezett tévelygőtől származik. A *Muratori kánontöredék* tehát azért emlékezik meg tétélesen Jézus születéséről, szenvedéséről, feltámadásáról és a tanítványok előtti megjelenéséről, hogy a négy evangélium tanításának védelmében kiemelje: a földi Jézus igazi embersége, szenvedése és testben való feltámadása tény, és nem látszat. Krisztus valósággal testté lett. Ő nem olyan isteni személy, aki alászállt a mennyből a földre, hogy egy kis időre magára öltse a földi ember testi képességét. A Krisztus második eljövételére történő utalás szintén része a gnosztikus szemlélet cáfolatának. Hiszen az egyház hite szerint a megváltás csak a jövőben teljeseedik ki, az ítélet napján, ellentétben a gnosztikus tannal, mely szerint a megváltás annak a felismerése, hogy a test halála után az emberben lévő isteni szikra visszatér az istenséghez és egyesül vele.

Amennyiben helyes a *Muratori kánontöredék* apologetikus-polemikus szándékáról alkotott véleményünk, úgy világos az is, hogy a korai egyház azért tartotta meg az evangélium négyes alakját, mert a gnosztikusok sokféle koholmányával szemben egyedül ez tanít hitelesen Krisztusról, az egyház hagyományos krisztológiai látásmódjával megegyezően. Nyilvánvaló tehát: a töredék az ortodoxia kritériuma alapján védi meg a négy evangélium tekintélyét. Ezt a kritériumot azonban nem nevezi meg, csak közvetve hivatkozik rá.

Gaius, a római gyülekezet egyik presbitere 210–220 táján kifogást emelt a János evangéliumának gyülekezeti használata ellen, mivel véleménye szerint ez az irat nem János apostoltól származik. A nyíltan hangoztatott kifogással ellentétben azonban az igazi problémát az evangéliumnak a Szentlélekről szóló tanítása jelentette. Gaius, aki a montanizmus esküdt ellensége volt, veszedelmesnek tartotta azt a gondolatot, mely a Vigasztaló hatékony jelenlétét hirdette a világ és a tanítványok életében,¹⁹ mivel a montanisták jórészt erre alapozták tanaikat. Az evangélium apostoli szerzőségét, az irat eredetiségét azért vonta tehát kétségbe, hogy megingassa tekintélyét. Érdeemes felfigyelni arra a körülményre, hogy Gaius az evangéliumot nem vetette el mindenestől, nem nyilvánította eretnek koholmánynak, hanem inkább történeti szempontból tüntette fel megbízhatatlannak. Teológiai, tartalmi kérdésekben történeti kritériumok alapján érvelt. Az igazhitűség kritériumát tartotta szem előtt, amikor kétségbe vont az apostoli szerzőséget.

Alexandria befolyását a Kánon alakulására jól szemlélteti Dionüsziosz (+265) ítélete a Jelenések könyvéről. Érdemes idézni kommentárjából, mely

¹⁸ Ld. Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története. Bevezetéstani alternatívák*. Károli Egyetemi Kiadó, Budapest 2008, 57.

¹⁹ Ld. Lips, Hermann von: *i. m.* 55.

Euszebiosz egyháztörténetében maradt ránk, hogy képet alkothassunk magunknak arról, milyen körülmények között járt el Alexandria püspöke a Jelenések könyvének megítélésében.

„Egyesek, akik előttünk éltek, teljesen elutasították és elvetették ezt a könyvet... Azt mondták ugyanis, nem Jánostól származik, és nem is kinyilatkoztatás, mert egészen és vastagon befedi a tudatlanság fátyla... Én viszont nem merném elvetni ezt a könyvet, mivel sok testvér lelkesen forgatja, de úgy vélem, hogy mivel elgondolásai meghaladják felfogóképességemet, minden egyes szakasz értelme bizonyos fokig rejtett és igen csodálatos. És ha nem is értem meg, de feltételezem, hogy valamilyen mélyebb értelem rejtőzik a szavakban, és nem saját okosságommal mérem és ítélem meg ezeket, hanem nagyobb jelentőséget tulajdonítok a hitnek, és úgy vélem, hogy ezek a dolgok magasztosabbak annál, semmint hogy felfognám. Ezért aztán nem is vetem el azt, amit nem értettem meg, hanem inkább csodálom azért, mert nem értettem meg.”²⁰

Dionüsziosz komolyan tanulmányozta a könyv nyelvezetét, stílusát, gondolatvilágát, majd összefoglalva eredményeit megállapította, hogy a Jelenések szerzője nem lehet azonos János evangéliumának és János első levelének szerzőjével. Viszont nem kételkedett abban, hogy a szerző Istentől ihletett személy volt és Jánosnak hívták, mivel a név igen gyakori volt, Efézusban pedig két sírról is azt tartották, hogy a Jánosé.²¹ Dionüsziosz tehát a könyv apostoli szerzőségét vonta kétségbe, s ezzel együtt természetesen megingatta tekintélyét is. A valódi ok azonban más volt. Ő a montanisták millenista nézetei ellen lépett fel, és ehhez választotta fegyverül a Jelenések könyvét, mégpedig azért, mert a Krisztus ezeréves uralmáról szóló tanítást képtelen volt elfogadni. Óvatos és körültekintő megállapításai ellenére a könyvet még hosszú ideig gyanakodva fogadták az egyház keleti részében. Az azonban, ahogy Dionüsziosz a Jelenések könyvét értékelve szembeszállt a montanista tanokkal, kiváló példája annak a stratégiának, amelyet az egyház követett az igaz hittel megegyező tanítás védelmében, sokszor a hitelesség megkérdőjelezése árán is.

Szintén az evangélium négyes alakját védelmezi Jeruzsálemi Kürillosz is az ortodoxia kritériuma alapján, még hozzá ugyanúgy burkoltan, kimondatlanul, mint a *Muratori kánontöredék* szerzője. A 350 körül írt *Catecheses ad illuminandos* 4,36-ban kijelenti, hogy csak a négy evangéliumot szabad elfogadni, „mivel a többi felirata nem a valódi szerző nevét közli (pszeudoepigráf), és ezért igen ártalmas”.²² A mérték, ami alapján ítélt, látszólag az

²⁰ Euszebiosz: *Egyháztörténet*, VII., 25,1–5. (*Ókeresztény írók*. IV. 326–329.)

²¹ Lips, Hermann von: *i. m.* 83.

²² Τῆς δὲ καινῆς διαθήκης, τὰ τέσσαρα μόνα εὐαγγέλια· τὰ δὲ λοιπὰ ψευδεπίγραφα καὶ βλαβερὰ τυγχάνει. Forrás: TLG Workplace 8.0.

iratok hitelessége és építő jellege. A tulajdonképpeni okról csak a következő mondat árulkodik. Abban Kürillosz a manicheusok koholmányának nevezi a Tamás evangéliumát, és arra figyelmeztet, hogy az ilyen irat tönkreteszi az egyszerű hívő lelkét. A hamis feliratú evangéliumok ellen úgy küzd, hogy nyíltan kétségbe vonja tekintélyüket (apostoli eredetüket), és veszedelmesnek mondja azokat. A valódi ok azonban kétségtelenül az evangéliumok eretnek tartalmában keresendő: a döntő tényező ismét az egyház tanításával való egybehangzás, az ortodoxia kritériuma.

A katolikus levelek egyik 4. századi kommentárja, melyet a szakemberek többsége minden bizonnyal helyesen a Vak Didümosznak († 398) tulajdonít,²³ a 2Pt-ről kijelenti, hogy a levél nem tartozik az Újszövetség iratai közé, noha elismeri, vannak gyülekezetek, ahol a nyilvános alkalmakon felolvasnak belőle. Didümosz azzal indokolja elmarasztaló véleményét, hogy a levél hamisítvány (*falsata*). A kritérium tehát, amely alapján a 2Pt-t elutasítja, az apostoli eredet, a hitelesség (autenticitás) kritériuma. Az igazi ok azonban más. Didümosz a 2Pt 3,12–13 eszkatológiai tanítását kifogásolja, amely véleménye szerint nem egyeztethető össze azzal, amit Jézus hirdet az utolsó időkről a Lk 17,26 alapján. Didümoszt tehát voltaképpen nem a szerzőség kérdése foglalkoztatja, hanem egy olyan eszkatológiai tanítás nyugtalanítja, mely meggyőződése szerint nem egyeztethető össze az egyház hitével. Az érvelés módja viszont azt a benyomást kelti, mintha az iratot megbízhatatlansága, kétes eredete miatt marasztalná el. Ismét azt tapasztaljuk, hogy a szerző az ortodoxia kritériumát az apostoli tekintélyre hivatkozva, leplezett módon érvényesíti.

Az előbbi példák azt tanúsítják, hogy a korai egyház jeles képviselői sok esetben az iratok apostoli tekintélyének megingatásával vették védelmükbe a keresztyén hit igazságait, örködve az egyház tanításának tisztaságán. Hadd lássunk most erre egy ellenpéldát, amikor az egyház az apostoli tekintély (a szerzőség) elismerésével valójában az iratok tartalmát hitelesítette.

A 382-es Római Zsinat egyebek mellett behatóan foglalkozott a Kánon kérdésével is. Az erélyes Damasus pápát Hieronymus segítette a munkálatok előkészítésében és a kánonjegyzék végső megfogalmazásában. A korábban felmerült kétségek ellenére a zsinat a kanonikus levelek²⁴ sorába emelte a Jakab és a Júdás levelét, valamint a nyugaton erősen vitatott Zsidókhöz

²³ Lips megjegyzi, hogy 2Pt-rel kapcsolatban feltűnő ellentmondás tapasztalható Didümos művének görög és latin nyelvű változatában. Míg a görög változat elismerően nyilatkozik a levélről, a latin nyelvű kommentár éles kritikai megjegyzésekkel illeti (*i. m.* 83).

²⁴ Ld. Zahn, Theodor: *Grundriss der Geschichte des Neutestamentlichen Kanons. Eine Ergänzung zu der Einleitung in das Neue Testament*. A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Nachf., Leipzig 1904, 85. Zahn a kánon latin szövegét C. H. Turner 1900-ban megjelent kritikai kiadása alapján közli, ahol az egyetemes levelek előtt ez áll: „Item epistulae canonice, numero VII.”

írott levelet is. Míg ez utóbbit keleten kezdettől a páli levelek közé sorolták a szerzőséggel kapcsolatos bizonytalanságok ellenére is, nyugaton éppen e kérdés miatt még sokáig vitatott maradt a levél apostoli tekintélye. A kánon érdekessége, hogy míg a Zsidókhöz írott levelet Pál tizennegyedik leveleként jegyzi, a Jakab levelét a Zebedeus fia Jakabnak, a János testvéreinek tulajdonítja, a Júdás levelét pedig a Zélóta Júdás apostolnak, és nem a Jakab testvéreinek.²⁵ Júdás levelének apostoli szerzőségét minden bizonnyal a Hieronymus korából származó néhány ólatin kézirat olvasatára alapozták, ahol a Mt 10,3 a Zélóta Júdást nevezi Jézus tanítványának, Taddeus (vagy Lebbeus) Júdás helyett.²⁶

Mindez azt mutatja, hogy a korai egyház kétes és vitás kérdésekben az apostoli szerzőség elismerésével hitelesítette az iratok egyházi hagyományral megegyező tartalmát. A 382-es Római Zsinat ennek a szándéknak fényes bizonyítéka: három irat esetében az apostoli szerzőség lett a tartalom garanciája.

Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy a korai egyház felelős gondolkodói – sokszor a látszat ellenére is – az ortodoxia kritériumát tartották valamennyi kritérium közül a legfontosabbnak. Legfőbb törekvésük az volt, hogy gondosan mérlegeljék, vajon összhangban van-e az egyes iratok tartalma az egyház hagyományos tanításával vagy sem?

Bármilyen okot is hoztak fel valamelyik újszövetségi könyv tekintélyének megerősítésére vagy megingatására, mindig az a szándék vezette őket, hogy az egyház hitét megvédelmezzék az eretnek tanokkal szemben. Ohlig igen találóan jegyzi meg, hogy az ortodoxia kritériuma nemcsak hogy a legfontosabb volt valamennyi közül, hanem minden más kritérium ebben az egyben nyerte el értelmét.²⁷ A Kánonba való felvételben betöltött jelentős szerepe mellett végső soron ettől a kritériumtól függött az iratok apostoli tekintélyének elismerése is. Valóban, a korai egyházban az apostolicitás gyakran jelent ortodoxiát, különösen akkor, ha ezzel kívánták nyilvánvalóvá tenni, hogy a tartalom összhangban van az egyház igaz tanításával.²⁸

A hitelesség (az apostoli szerzőség vagy tekintély) megingatása vagy nyílt tagadása, többnyire a hitelvekkel összeegyeztethetetlen, eretnek tartalom burkolt elutasítására szolgált. Az ortodoxia kritériumát tehát joggal tekinthetjük a korai egyházban lezajló kanonizációs folyamat alapvető, döntő kritériumnak.

²⁵ Ld. Júd 1,1. Lk 6,16 Júdást, Jézus tanítványát, a Jakab fiának mondja.

²⁶ Ld. Zahn, Theodor: *i. m.* 85., 8. jegyzet.

²⁷ Ohlig, K. H.: *i. m.* 170., 18. jegyzet.

²⁸ Jonge, H. J. de: *i. m.* 318.

III.

4. Az apostoli tiszt és az evangélium igazsága

A korai egyház gyakorlatának ismertetése rendjén bebizonyosodott, hogy a Kánon kialakulásának folyamatában közvetlenül érintett keresztyén nemzedékek különösen két kritériumot tartottak szem előtt az egyes iratok kánoni rangjának elismerésében: az apostoli tekintély és a hitigazság kritériumát. A két kritérium közötti szoros kapcsolat azonban nem tekinthető a későbbi, már intézményesedő keresztyénség olyan egyedi sajátosságnak, amely elszakítható lenne az egyház kezdeteitől. Ennek szemléltetésére kiváló példát kínál Pál apostol Galáciabeliekhez írt levele, különösképpen a levél első két fejezete.

Előre kell azonban bocsátanunk, hogy Pál kifejezésmódja némileg különbözik a korai egyháztól. Ő mindenekelőtt apostoli tisztéről, szolgálatról, valamint az egy és megmásíthatatlan evangéliumról, az evangélium igazságáról beszél. Mindamellettt nincs lényegi különbség abban, ahogy Pál és a korai egyház vélekedik a Jézus Krisztusban adott hit igazsága és az apostoli tekintély egymáshoz való viszonyáról.

H. D. Betz találóan állapítja meg a Galáciabeliekhez írott levélhez készített kommentárjában, hogy ez az egyházban mindig is nagy tekintélynek örvendő irat, szigorú szerkezeti rendet követ.²⁹ Ő maga a Gal felépítésében a jogi védőbeszéd retorikai formáját vélte felfedezni, és következetesen arra törekedett, hogy állítását a levél egészére nézve igazolja. Anélkül, hogy Betz eredményeit most külön értékelnénk, munkája alapján egyértelműen megállapíthatjuk, hogy feltevése különösen a levél első két fejezetére nézve bizonyult megalapozottnak. A levél olvasása rendjén ugyanis azt látjuk, hogy Pál nagy gondnal, a helyzetet alaposan mérlegelve fogalmazza meg és sorakoztatja fel érveit a galáciabeli gyülekezetek meggyőzésére. Az alapvető szempont, amit az apostol követ, kétségkívül az, hogy hallgatóit rádöbbsentse: a kezdetben hallott evangéliumon kívül nincsen más (Gal 1,6–10). Aki pedig elhagyja a Krisztusban kapott evangéliumi szabadság útját, és a körülmetélkedésben meg a törvény előírásaival megegyező cselekedetekben keresi igazságát, az – meggondolatlansága miatt, vagy éppenséggel jobb szándéka ellenére is – más evangéliumot hirdet. Márpedig más evangélium nincs. A tulajdonképpeni levéltest (3–6. fejezetek) ennek az alaptételnek a kibontása és bizonyítása a galáciabeliek sajátos helyzetére nézve. Az alapvetés azonban a levél első két fejezetében történik.

Pál a Gal 1–2-ben az általa hirdetett evangélium igazságát védelmezi meg minden ellenvetés ellen, amelyet kétségkívül nagy hatású (Gal 3,1), de

²⁹ Betz, Hans Dieter: *Der Galaterbrief. Ein Kommentar zum Brief des Apostels Paulus an die Gemeinden in Galatien*. Ein Hermeneia-Kommentar, Kaiser Verlag, München 1988, 14–33.

romlott és következetlen gondolkodású ellenfelei hozhattak fel (Gal 1,7; 4,17; 6,12–13) és terjeszthettek a galáciabeliek között. A hamis tanítók tevékenysége a levél belső tanúságtétele szerint kettős vonatkozásban befolyásolta a gyülekezet hitét: egyrészt eltántorította őket attól a meggyőződéstől, hogy üdvösségüket kizárólag a Krisztusban kapott váltságban keressék, másrészt szembefordította őket Pállal, aki már több ízben hirdette közöttük az evangéliumot, aláásva apostoli tekintélyét. Ennek a kettős vonatkozásnak megfelelően a szakasz legfőbb jellegzetessége az, hogy miközben Pál a hallgatóság elé idézi életének konkrét eseményeit, szerves egységbe foglalja azt a két alapvető tényezőt, mely véleménye szerint a kérdés megítélésében perdöntő jelentőségű: az evangélium igazságát és apostoli szolgálatának hitelességét.

Nincs a páli levélirodalomnak még egy olyan darabja, amelyben ez a két szempont ilyen szoros összefüggésben jelentkezne. Hiszen az evangélium hirdetéséhez hiteles személyre van szükség, hogy az evangélium igazsága hitelre találjon azok körében, aki között hirdettetik. Mindazonáltal a dolog lényege mégis az, hogy a hirdető hitelessége nyugszik az evangélium igazságán, és nem fordítva: az apostoli tekintély végső garanciája az egy, igaz, isteni evangélium.

Pál, felismerve a galáciabelieket nyugtalanító kérdés rendkívüli horderejét, késedelem nélkül, már levelének bevezető soraiban (1,1–5) rámutat az evangélium és az apostoli szolgálat szoros kapcsolatára, hogy amit itt, és kevéssel később, a téma körvonalazása rendjén (1,11–12) tételesen kimondott, azt saját élete eseményein (1,13–2,14) szemléltesse és igazolja. Az evangélium igazsága és az apostoli szolgálat közötti összefüggés sajátosságai éppen Pál életének fordulópontjain (1,13–24), apostoli küldetésének alakulásában (2,1–10), majd a szolgálat rendjén, a misszió sajátos helyzeteiben (2,11–14) mutatkoznak meg igazán. Ebből érthető, hogy a továbbiakban különösen a levélnek ezekre a szakaszaira összpontosítunk.

A levélkezdet (1,1–5) több szempontból is figyelemre méltó. Mindenekelőtt azért, mert Pál már itt, az általa írt levelek sorában egyedülálló módon, különös eréllyel hivatkozik Istentől nyert apostoli szolgálatára. Elhagyva a görög levélkezdet formailag szigorú rendjét³⁰ (feladó(k), címzettek, formális üdvözlés: χαίρειν), hosszú zárójelet nyit,³¹ hogy két tagadó és egy állító mondat segítségével rámutasson Istentől kapott apostoli küldetésére.

*Pál, apostol,
nem emberektől (οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων),
sem nem ember által (οὐδὲ δι' ἀνθρώπου),*

³⁰ Ld. Schlier, Heinrich: *Der Brief an die Galater*. St. Benno-Verlag, Leipzig 1967, 26.

³¹ Mussner, Franz: *Der Galaterbrief*. HThK NT, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau 1973, 45.

hanem Jézus Krisztus és az Atya Isten által (ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ πατρὸς).

Pál apostoli tekintélye (autoritása) azért megingathatatlan és független minden emberi tekintélytől, mert azt nem emberektől, az előtte lévő apostoloktól nyerte, nem is emberi közvetítés útján szerezte, hanem közvetlenül Istentől és Jézus Krisztustól kapta. Pál tehát már a levél elején világosan olvasói értésére adja megbízatásának isteni jellegét. Ezzel igyekszik visszaverni azt a hamis vádat, amelyet minden valószínűség szerint ellenfelei terjesztettek róla, hogy ti. Pál nem állítható egy sorba az igazi apostolokkal, a tizenkettővel, Jézus egykori tanítványaival, úgyhogy apostolsága mások (emberi) tekintélyén alapul, tehát nem is igazi, hanem csupán származtatott tekintély. Ezért evangéliuma is ellenőrzésre, adott esetben pedig kiigazításra szorul.³²

A későbbiekben látni fogjuk, hogy Pál életének konkrét eseményeire hivatkozva sorra elhárítja ezeket a megalapozatlan feltételezéseket. Apostoli tekintélye mögött nem jelentős személyiségek vagy keresztyén közösségek állnak, Damaszkusz, Jeruzsálem vagy a szíriai Antiochia gyülekezetei, és szolgálatát nem Ananiás, Barnabás, Péter vagy Jakab közvetítésével nyerte. Apostolsága közvetlenül Krisztusra és az Atyára vezethető vissza.

A levélkezdetnek azonban van egy másik, nem kevésbé szembetűnő sajátossága is. A Pálnál megszokott köszöntés után, mely a zsidó, ill. keleti levélformát követi, az apostol még egy fontos megjegyzést illeszt be a címiratba. A formális üdvözléshez minden valószínűség szerint egy ősi hitvallási formulát csatol,³³ melyben Jézus Krisztus megváltó munkáját írja le kulcsszavakban, magvasan összegezve az evangélium tartalmát. A szakaszt doxológia zárja. A kutatók közül többen kiasztikus szerkesztésmódot vélnék felfedezni a levélkezdet felépítésében,³⁴ amelynek segítségével az apostol szoros gondolati egységbe fogja a teljes szakaszt. Ezt az észrevételt támogatja a címiratba beillesztett részek tartalmi sajátossága és egymáshoz viszonyított rendje is. Mert miután Pál nyomatékosan kijelenti, hogy apostolsága nem emberektől való, hanem kétségtelenül isteni eredetű, apostoli tekintélyénél fogva és apostoli felelősségének tudatában azon nyomban a galáciabeli gyülekezetek elé tárja az evangélium tartalmát, Jézus Krisztus kegyelmes, megváltó tettét. Mert ha szolgálatát Jézus Krisztus és az Atya Isten által nyerte, akkor az általa hirdetett evangélium is a Jézus Krisztus evangéliuma, az Atya akarata szerint. A szokásos levélkezdetet kiegészítő két beillesztett megjegyzés – már csak szokatlan jellegénél fogva is – azonnal a levél fő mondanivalójára irányítja a figyelmet. Pál apostoli szolgálata és a Jézus Krisztusban adott váltságáról szóló evangélium, de annak

³² Ld. Mussner, Franz: *i. m.* 46.

³³ Ld. különösen Mussner, Franz: *i. m.* 50.

³⁴ Longenecker, Richard N.: *Galatians*. WBC vol. 41 (CD-Rom változat), I. Salutation (1:1–5), Form / Structure / Setting.

hirdetése is, elválaszthatatlan egymástól. Nem is lehet ez másképp, hiszen a levél kezdő sorai alapján máris nyilvánvalóvá válik, hogy mind Krisztus váltságműve, mind Pál apostoli szolgálata közvetlenül az Atya Istenre vezethető vissza: mindkettőnek ő a végső forrása.³⁵

A kutatók egybehangzó véleménye szerint Pál a levél tulajdonképpeni témáját az 1,11–12-ben vázolja röviden. Hadd idézzük most ezt a helyet:

Tudtokra adom pedig atyámfiai, hogy az az evangélium, amelyet én hirdettem, nem ember szerint való (οὐκ ἔστιν κατὰ ἄνθρωπον); mert (γάρ) én sem embertől vettem (οὐδὲ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό), sem nem tanítottak arra (οὔτε ἐδιδάχθην), hanem a Jézus Krisztus kijelentése által (ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ).

A kutatók körében vitatott, hogy a fenti tételek közül Pál mit, hol és hogyan fejt ki a levelében.³⁶ Anélkül, hogy kitérnénk a vita részletkérdéseire, megállapíthatjuk, hogy igen körülményes lenne a levél egészét betagozni abba a nagyon is szűkre szabott szerkezeti keretbe, amit e néhány kijelentés kínál. Annyi azonban bizonyos, hogy Pál egész levelének alaptételét sűríti össze ebbe a két versbe (11–12): az ő evangéliuma nem ember szerinti (nem emberi mértéket követ), hogy aztán ezt a tételt két negatív és egy pozitív állítás segítségével cáfolja, illetve igazolja: mert (γάρ) ő az evangéliumot nem (οὐδέ) embertől vette, nem is (οὔτε) tanította őt arra senki, hanem (ἀλλὰ) a Jézus Krisztus kijelentése által (kapta). Véleményünk szerint Pál a levél 1. fejezetében különösen ezeket a kijelentéseket részletezi, a második fejezetben alaptételének következményeire irányítja a figyelmet, hogy majd a levél további részében kifejtse a *nem ember szerinti, hanem a Jézus Krisztus kijelentése általi* evangélium igazságát, most már közvetlenül a galáciabeliek sajátos helyzetére alkalmazva. Miután tehát az apostol a levél bevezető szakaszában (levélkezdet) küldetésének isteni eredetére alapozta apostoli tekintélyét, most hasonló módon érvel az általa hirdetett evangélium mellett is. Evangéliuma nem emberi mértéket követ, nem emberi közvetítés útján jutott el hozzá, és nem is csak átvett, betanult és továbbmondott evangélium. Amit ő hirdet, az közvetlenül Istentől származik a Jézus Krisztus kijelentése által. Lássuk, hogyan beszél erről az apostol a Gal 1 további részében.

Gal 1,13–24-ben Pál beszámol arról, hogy milyen körülmények között kapta az evangéliumot és azzal együtt az apostoli szolgálatot. Evangélium és apostolság most kerül először szorosán egymás mellé. Pál életrajzi jellegű beszámolójából kitűnik, hogy mindkettő valóban isteni eredetű, és

³⁵ Mussner, Franz: *i. m.* 49–50.

³⁶ Ld. részletesen Longenecker, Richard N.: *i. m.* 1. Thesis Statement (1,11–12), Form / Structure / Setting.

szétválaszthatatlanul összetartozik. Az apostolság az evangéliumért adott, s az evangélium kijelentése feltételezi az apostoli szolgálatot. A gondolatmenet középpontjában a fordulatot jelző (bevezető) 15. v. áll. A fordulat előtt – ahogy Pál írja – olyannyira rajongott az atyai hagyományokért, hogy buzgóságban felülmúlta nemzedékének valamennyi tagját. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a galáciabeliek előtt is jól ismert tény, hogy ő minden erejével zaklatta és pusztította az anyaszentegyházat. *De amikor tetszett annak – írja Pál –, aki engem anyám méhétől fogva elválasztott és kegyelme által elhívott, hogy kijelentse az ő Fiát bennem, hogy hirdessem őt a pogányoknak, nem tanácskoztam azonnal testtel és vérrel, sem Jeruzsálemben nem mentem fel azokhoz, akik előttem lettek apostolok, hanem elmentem Arábiába, és ismét visszatértem Damaszkuszba.* Noha a mondat hosszú, hiszen Pál egyetlen lélegzetvétellel sok lényeges és egymással szorosan összefüggő részletet kíván olvasói elé tárni, a mondanivaló világos. Amikor Isten jó tetszése szerint érkezettnek látta az időt, kijelentette az ő Fiát az apostolnak, hogy hirdesse őt a pogányoknak. Ő pedig ahelyett, hogy bárkitől is tanácsot vagy jóváhagyást kért volna, előbb Arábiába ment, majd visszatért Damaszkuszba: az evangélium kijelentését azonnal követte a megbízó iránti engedelmesség. A kijelentés tehát nem részleges volt, amit bármivel is ki kellett volna egészíteni, és nyilvánvalóan előre meghatározott szándékkal és céllal történt: az az Isten, aki Pált már születése előtt kiválasztotta, és kegyelme által elhívta, éppen őt szemelte ki arra, hogy a Jézus Krisztusban adott váltságot ismertté tegye a pogányok között. Minden további életrajzi adat már csak azt igazolja, hogy sem az evangélium, sem Pál apostoli megbízása nem szorult sem kiegészítésre, sem megerősítésre.³⁷ Pál, bevallása szerint, csak három esztendő múlva ment fel először Jeruzsálemben, ahol kizárólag Péterrel és Jakabbal, az Úr testvérével találkozott. A látogatás rövid volt, Pál mindössze tizenöt napot töltött a városban, majd Szíriába és Ciliciába ment. A júdeai keresztyén gyülekezetek akkor még csak hírből ismerték őt. Nem is csoda, hiszen hamar híre mehetett annak, hogy aki egykor háborgatta Isten anyaszentegyházát, most azt a hitet hirdeti, amelyet korábban üldözött.³⁸ A rövidre fogott életrajzi beszámolóval Pál

³⁷ Longenecker, Richard N.: *i. m.* 1,18–24, Form / Structure / Setting.

³⁸ Longenecker felhívja a figyelmet arra, hogy Pál a 13. és 23. versben nemcsak váltófogalomként használja „az egyház” és a „a hit” kifejezéseket, hanem végső soron mindkettőt azonosítja is az általános értelemben vett „keresztyén evangélium” jelentésével. Pál ezzel éri el – mondja Longenecker –, hogy figyelmen kívül hagyva a júdeai keresztyének és az általa hirdetett evangélium közti tartalmi vagy hangsúlybeli különbségeket, a kettőt mindenestől megfelelteti egymással: ő éppen azt a hitet hirdeti, amelyet egykor oly elkeseredett dühvel üldözött. (Longenecker, Richard N.: *i. m.* 1,23.). Az olvasóban gyanakvást keltő megjegyzés ellenére, Longenecker a továbbiakban elismeri, hogy Pál harmadik jeruzsálemi látogatásakor az evangélium lényegét tekintve valóban egyetértés uralkodott a pogányok apostola és az oszlopapostolok között: “they were at one in the essentials

meggyőzően bizonyítja, hogy evangéliuma nem emberi mértéket követ, ellenkezőleg, közvetlenül Istentől származik, és ezen alapul apostoli mivolta és szolgálata is. De nemcsak arról van szó, hogy Pál apostolsága a közvetlenül kijelentett evangélium függvénye, hiszen különleges tiszte csakis a szolgálat révén, a Krisztus evangéliumának hirdetése által nyer értelmet.

A 2,1–10-ben leírt esemény szintén életrajzi jellegű. Mégis Pál egészen más szándékkal hivatkozik arra, mint életének korábban felvillantott epizódjaira. Elérkezett az idő, hogy olvasói előtt újabb szempont figyelembevételével világítsa meg azt a szoros kapcsolatot, mely apostoli tiszte és az evangélium között van. A kutatók többségének egybehangzó véleménye szerint ez a szakasz az apostolok jeruzsálemi gyűléséről készült beszámoló, melyről Lukács az ApCsel 15-ben tudósít.³⁹ Témánk szempontjából a szakasz jelentősége abban van, ahogyan Pál e jelentős találkozó lényegét összefoglalja. Jakab, Kéfás és János, akiket oszlopokként tartottak számon kortársaik, a „magukéval” egybehangzónak ismerték el azt az evangéliumot, amelyet Pál hirdetett, és e találkozón eléjük adott. Az elismerés egyértelmű jelét Pál abban látta, hogy a kíséretében lévő Titust, az apostol pogány származású munkatársát, nem kényszerítették körülmetélkedésre, még a háttérben buzgón tevékenykedő hamis atyafiak mesterkedése ellenére sem.⁴⁰ Sőt mi több, felismerve a Pálnak adott „kegyelmet”, Istentől nyert apostolságát, baráti jobbot nyújtottak neki és Barnabásnak a pogányok között végzett szolgálatuk megerősítésére és megpecsételésére. Már az eddigiek alapján is világos, hogy milyen evangéliumot is hirdet Pál a pogányok között. Olyant, amelyik a Jézus Krisztusban adott váltsággal együtt nyíltan hirdeti a törvénytől való teljes szabadságot is: Krisztus kizárólagosságát az ember megváltásában minden más néven nevezendő igénnyel szemben. Ez tehát az az evangélium, amelyről az apostol a levél bevezető részében szenvedélyesen kijelenteti: ezen kívül nincsen más. Csak a levél további részét olvasva tűnik ki, miért is szentelt Pál ebben a szakaszban megkülönböztetett figyelmet annak a körülménynek, hogy kora legtekintélyesebb előjáróit, a jeruzsálemi oszlopapostolokat idézze meg tanúul az általa hirdetett evangélium hitelességének megerősítésére. Hiszen amint látni fogjuk, ennek az mozzanatnak nem csak itt van különös súlya, hanem a Gal 2,11–14 gondolatmenetében is. Az oszlopapostolok tanúságtételéből ugyanis az következik, hogy ha hiteles az evangélium, méghozzá a

of the gospel”. (Longenecker, Richard N.: *i. m.* 2,1–10, Explanation.) Pál következetességét az evangélium lényegéről a Gal érvelési szintjén jól szemlélteti a Péterrel való összeütközése Antiochiában (2,11–14). A keresztyén közösségek közti formális különbség Pál számára mellékes, de veszedelmessé válhat, ha az együttélés rendjén kérdésessé teszi Krisztus egyedüliségét a váltság megvalósulásában (2,15–18).

³⁹ Ezt az álláspontot a leghatározottabban Mussner képviseli (Mussner, Franz: *i. m.* 131–132.).

⁴⁰ Vö. uo. 126.

„Pál” evangéliuma, akkor hiteles a hirdető is. Olyannyira igaz ez, hogy még az alattomban belopózott hamis atyafiaknak sem sikerült aláásni sem a hirdető tekintélyét, sem a hirdetett evangéliumét. Mert Pál szerint a kettő szétválaszthatatlanul egybetartozik. Az általa hirdetett evangélium elismerése magával hozta apostoli szolgálatának elismerését is (így, ebben a sorrendben, és nem fordítva!), s mindkettő mellett most már nemcsak ő maga, hanem a tekintélyesek köre is tanúskodik.

A témánk szempontjából jelentős utolsó szakaszban Pál az ún. antiochiai esetet adja elő, és azt értékelve kel védelmére evangéliuma igazságának (2,11–14; 15–18). Antióchiában ugyanis az történt, hogy az éppen ott tartózkodó Péter minden fenntartás nélkül együtt evett azokkal a hittársaival, akik pogányokból lettek keresztyénné, amíg oda nem jöttek Jakab emberei. Amikor viszont a jeruzsálemi küldöttség megérkezett, Péter félrevonult, és nem vállalt többé asztalközösséget a körülmetéletlenekkel. Zsidókeresztyén hittársaival keresve közösséget, meggondolatlan magatartásával⁴¹ tisztátlan bűnösnek nyilvánította azokat, akikkel korábban együtt evett. Amiről addig tökéletesen megfélemedezett, ti. az étkezéshez fűződő hagyományos zsidó szokások megtartásáról, egyszerre életbevágóan fontossá vált számára. Fontosabbá, mint a Jézus Krisztusban kapott váltság által formálódó új hitközösség. Péter határozottan azt a benyomást keltette magatartásával, mintha a Krisztusban kapott váltság önmagában nem lenne elég, s csak a zsidó étkezési szokások megtartásával együtt lenne üdvösséges. Aki nem tarja meg ez utóbbiakat, azt az előbbi nem tisztíthatja meg. Tisztátlan bűnös marad, mint a pogánykeresztyének egész közössége. Pál nyíltan szembe fordult Péterrel evangéliumellenes magatartása miatt. Mert képmutatása nem maradt hatástalan. Az apostol éllel jegyzi meg, hogy Péter tettetését látva elkülönültek a többi zsidó származású keresztyének is, sőt még Barnabást is elcsábították képmutatásukkal. Nyilván meg sem fontolták, hogy milyen veszedelmes útra tértek. Mert itt voltaképpen már nem csak formai, szokásbeli vagy más hasonló természetű kérdéstről volt szó, hanem az evangélium igazságáról. Pál a továbbiakban azt fejtegeti, hogy egyrészt miért evangéliumellenes a Péter magatartása, másrészt miért nem bűnösök azok, akik igazságukat egyedül a Jézus Krisztusba vetett hit által keresik.⁴²

⁴¹ Mussner megjegyzi, hogy az οὐκ ὀρθοποδοῦσιν (nem egyenesen járnak –2,14) Péter és Barnabás magatartását minősíti, valódi értelme azonban csak a kontextus figyelembevételével ragadható meg. A kifejezés egyrészt a Péter és Barnabás képmutatását jelöli, másrészt arra utal, hogy az evangélium lényege (igazsága) a Krisztusban való hit általi megigazulás, minden teológiai következménnyel együtt. Péter és Barnabás tettére azért nincs mentség, mert sem az evangélium igazsága, sem annak konkrét teológiai következmény nem volt rejtve előttük (Mussner, Franz: *i. m.* 144).

⁴² Ld. Kállay Dezső: Egy mondat, egy szabály – egy közösség. In: *Genius Loci. Frank Sawyer tiszteletére*. Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Sárospatak 2006, 211–232.

Témánk szempontjából azonban a leglényegesebb, hogy Pál nem hajolt meg Péter tekintélye előtt, akit Jakabbal együtt az előző szakaszban „oszlopok”-nak nevezett, és akiről csak nemrég állapította meg, hogy ellenvetés nélkül elfogadták mind az általa hirdetett evangéliumot, mind Istentől nyert apostoli küldetését. Ezzel Pál tulajdonképpen a leglényegesebbet mondja ki. Megismétli azt, amit már a levél elején is kifejtett. Azt ti., hogy az apostoli tekintély önmagában nem jelenthet garanciát az evangélium igazságának bizonyítására – még a Péter tekintélye sem. Nem az apostoli tekintély mértékétől függ, hogy melyik evangélium igaz, mivel nem az apostoli tekintély az elsődleges oka és alapja az evangélium igazságának. Épp ellenkezőleg, minden apostolt csak az igaz evangélium avat apostollá, mert Isten a Jézus Krisztusban adott váltság hirdetésére rendelte az apostolokat. Ezért mondja Pál a galáciabelieknek olyan szokatlan éllel és szenvedéllyel: *De ha szinte mi, avagy mennyből való angyal hirdetne is nektek valamit azon kívül, amit nektek hirdettünk, legyen átok. Amint előbb mondtunk, most is ismét mondom: Ha valaki nektek hirdet valamit azon kívül, amit elfogadtatok, átok legyen. Mert most embereknek engedek-e, avagy az Istennek? Vagy embereknek igyekszem-e tetszeni? Bizonyára, ha még embereknek igyekezném tetszeni, Krisztus szolgálója nem volnék.* (Gal 1,8–10) Ezen a ponton Pál véleménye teljesen egybehangzó azzal, amit Ohlig, a kánon kialakulásának törvényszerűségeit kutatva, a korai egyház gyakorlataként megállapított: ti. hogy a korai egyházban az ortodoxia kritériuma nemcsak hogy a legfontosabb volt valamennyi kritérium közül, hanem valamennyi ebben az egyben nyerte el értelmét. Ennek a kritériumnak döntő szerepe volt az egyes iratok apostoli tekintélyének elismerésében, hiszen a korai egyházban az apostolicitás gyakran ortodoxiát jelentett, különösen akkor, ha ezzel kívánták nyilvánvalóvá tenni, hogy a tartalom összhangban van az egyház igaz tanításával.

Összegzés

A korai egyház gyakorlatának ismertetése rendjén félreérthetetlenül bebizonyosodott, hogy a Kánon kialakulásának bonyolult folyamatában közvetlenül érintett keresztyén nemzedékek – a különböző időben és helyen élő gyülekezetek, egyházi elöljárók és tanítók, a kánonalkotás folyamatában résztvevő testületek – különösen két kritériumot tartottak szem előtt az egyes iratok kánoni rangjának elismerésében: az apostoli tekintély és a hitigazság kritériumát. A két kritérium és a közöttük megállapított szoros kapcsolat azonban korántsem tekinthető a 2–4. századi egyház olyan önálló és tudatos kánonalkotó megnyilatkozásának, mely elválasztaná azt a kezdetektől, az 1. században kibontakozó keresztyénségtől. Az újszövetségi kánon kialakulásának gyökerei mélyebbre nyúlnak. Nyugodtan állíthatjuk, hogy e két kritérium szerves kapcsolata a keresztyén hit és életszemlélet egységéből és sajátos jellegéből fakad: ez Krisztus egyházának propriuma a kezdetektől fogva. Az apostoli tekintély a Jézus Krisztusban adott váltság

hirdetésének, az evangélium proklamálásának alapfeltétele a megbízható és szavahihető tanúk által, akiknek súlya nem önmaguktól való, hanem mindenestől az általuk hirdetett üzenet igazságán nyugszik. Az apostoli tekintély lehetővé teszi a missziót és a korrekciót a más hitet vallók és a tévelygők között, a hirdetett igazság pedig garantálja a hirdető személy hitelességét a legkülönbözőbb helyzetekben is. Az eretnkségekkel és eretnekekkel szemben azonban az egyedüli mérték az apostoli tekintélytől is támogatott ortodoxia marad.